

najpierw w Zakładzie Atlasu Historycznego, następnie w Zakładzie Historii Pomorza, którego kierownictwo przejął po przejściu w stan spoczynku Gerarda Labudy i sprawował aż do własnego przejścia na emeryturę w 1992 r.).

Jednakże ostatnia dekada to czas nieustającej, jak przez całe lata, aktywności zawodowej: wystarczy spojrzeć na zestawienie pełnionych funkcji, udział w konferencjach naukowych, a przede wszystkim na wykaz publikacji – liczy on 142 pozycje, w najnowszej bibliografii od 654 do 795. Wśród nich ważne miejsce zajmują kolejne tomy redakcyjne z „Zapiskami Historycznymi” (prowadzi je od 1959 roku!) i „Ziemią Kujawską” na czele, patronowanie pracom zbiorowym, liczne biogramy i hasła encyklopedyczne, fundamentalne wydawnictwa źródłowe przygotowywane wspólnie z małżonką Ireną Janosz-Biskupową: w kraju tom ósmy *Aktów stanów Prus Królewskich* (s. 468), w RFN (Marburg) część pierwsza *Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter* (s. 488).

Z nieprzebranej spuścizny w jednym tylko kierunku trwających ponad pół wieku badań, a mianowicie szeroko potraktowanych badań pomorzoznawczych, w skład *Opera minima* włączono 22 rozprawy, przeważnie mające charakter syntetyczny, skupiając je w czterech działach: I. Z dziejów zakonu krzyżackiego; II. Prusy Krzyżackie i Królewskie w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych; III. Polska a Europa Środkowa i Północna; IV. Mikołaj Kopernik i wybitni badacze dziejów Prus.

Cztery tytuły „krzyżackie”, wszystkie w języku niemieckim, dotyczą węzłowych linii w rozwoju zakonu, kierunków badań nad nim, miejsca w Rzeszy, Prusach i Inflantach, w polityce habsburskiej drugiej połowy XV i początków XVI w. oraz placówek sycylijskich w świetle wizytacji z tychże czasów.

W dziale drugim dziewięć studiów omawia rozwój miast, ich udział w życiu publicznym oraz kwestie osadnicze. Specjalne miejsce zajmują tu rozważania o relacjach Królewca z państwami Jagiellonów do momentu likwidacji państwa krzyżackiego oraz studium *Das Königliche und das Herzogliche Preussen von der Mitte des 15. Jahrhunderts bis 1772*.

Dział trzeci otwierają (oba w wersji niemieckiej) teksty na temat roli Pomorza w stosunkach polsko-niemieckich w XIV i XV w. oraz dyplomacji polskiej w czasach Jagiellonów (synteza rozdziału świeżo ogłoszonego w jednotomowej *Historii dyplomacji polskiej*). Całość z nimi tworzy kolejny artykuł, dotyczący szwedzkiej polityki tej dynastii. Natomiast w głąb Rzeszy przenoszą czytelnika szkice o sławnym „weselu landshuckim” oraz związkach uniwersytetu w Lipsku z polskim życiem umysłowym epoki.

Całość zamykają dwa teksty o Mikołaju Koperniku (stosunek do państwa krzyżackiego, wystąpienie na zjeździe stanów pruskich w 1522 r.) oraz ocena Maxa Toeppena i Ericha Maschkego jako badaczy, w tym drugim wypadku z zastrzeżeniem, że z punktu widzenia polskiej historiografii.

Kończąc, należy zaznaczyć wkład finansowy obu „rodzinnych” miast Mariana Biskupa w opublikowanie tego wartościowego tomu, upamiętniającego jubileusz 80-lecia urodzin jednego z najwybitniejszych współczesnych historyków.

Marceli Kosman

RYSZARD SKOWRON: *Olivares, Wazowie i Bałtyk. Polska w polityce zagranicznej Hiszpanii w latach 1621-1632*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2002, 322 ss.

Rzeczpospolita w XVI i XVII wieku utrzymywała – chwilami ożywione – kontakty z Hiszpanią, co znajduje odbicie w wielu pracach dotyczących czasów przedrozbiorowych. Do wyjątków jednak należą badacze gruntownie zagłębiający się w specyfikę monarchii zza Pirenejów i przeprowadzający wieloletnie kwerendy w tamtejszych archiwach. Aktualnie w tym wąskim gronie znajduje się Ryszard

Skowron, autor licznych studiów i przyczynków, a przede wszystkim rozprawy pt. *Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI i XVII wieku* (Kraków 1997), na tyle nowej, że nie znalazła się w bibliografii selektywnej 1-tomowej syntezy *Historia dyplomacji polskiej X-XX w.* (Warszawa 2002). W krótkim czasie historyk ten powiększył swój dorobek o kolejną książkę, poświęconą istotnemu fragmentowi polityki zagranicznej Zygmunta III Wazy w okresie wojny trzydziestoletniej. Najczęściej w odniesieniu do Habsburgów dociekania z tym związane ograniczają się do Wiednia. Z tym większym więc zainteresowaniem bierzemy do ręki dzieło (*Olivares, Wazowie i Bałtyk*), które dotyczy miejsca i roli państwa polsko-litewskiego w polityce zagranicznej dworu madryckiego w ostatniej dekadzie panowania Zygmunta III. Autor uwzględnił dotychczasowy stan badań, ale przede wszystkim dokonał weryfikacji ustaleń poprzedników, przede wszystkim Adama Szelągowskiego (*Rozkład Rzeczy i Polska za panowania Władysława IV*), którego praca ukazała się w 1907 r., liczy więc niemal całe stulecie. Uczynił to w rezultacie kwerend źródłowych prowadzonych od 1994 r. w Simancas (Archivo General) i Madrycie (Biblioteca Nacional), a także w Brukseli, Pradze i zbiorach krajowych. Pełen obraz warsztatu badawczego (źródła drukowane, opracowania) daje obszerna bibliografia, zaś krytyczne omówienie dotychczasowego stanu badań znajdujemy w erudycyjnym wstępie.

Dzieło składa się z dwóch części, z których pierwsza, złożona z czterech rozdziałów i zawierająca rys historyczny stosunków między obu państwami w ciągu ostatniego stulecia, od czasów Zygmunta Starego do początków panowania jego szwedzkiego wnuka (*Korzenie. Relacje polsko-hiszpańskie 1518-1623*), dotyczy przede wszystkim genezy bliskiej współpracy obu państw od początku wojny trzydziestoletniej oraz przyczyn zainteresowania Hiszpanii sprawami bałtyckimi. W złożonej z siedmiu rozdziałów części drugiej (*Plan Olivaresa. Bałtyk „mare nostrum” Habsburgów*) autor skupia uwagę na roli, jaką odegrali wówczas ze strony polskiej czołowi aktorzy sceny politycznej, a więc sam król oraz zyskujący na znaczeniu u jego boku najstarszy syn Władysław, przewidywany na następstwo po Zygmuncie III. Istotne miejsce zajmował tu dwór cesarski, kierujące nim motywy w oddziaływaniu na politykę Hiszpanii wobec Rzeczypospolitej. W postaci aneksu ujęty został „spisek orleański” hetmana polnego litewskiego Krzysztofa Radziwiłła przeciw królowi, mający na celu osadzenie na tronie po spodziewanej w niezbyt odległej przyszłości śmierci Zygmunta III kandydata francuskiego, zdemaskowany i rozpropagowany przez Habsburgów hiszpańskich.

Autor jest ostrożny w ocenach, zwłaszcza tam, gdzie źródła nie pozwalają ich formułować zbyt jednoznacznie. Niemniej jednak precyzyjnie zebrane w 13 punktach wnioski uzupełniają i weryfikują dotychczasowe ustalenia i stanowią oczywisty wkład do historiografii zarówno polskiej, jak i hiszpańskiej, także co do roli faktycznego rządcy na dworze madryckim w kształtowaniu polityki zagranicznej swego kraju.

Don Gaspar de Guzman, hrabia Olivares, książę San Lucar był jedną z najbardziej znaczących, a przy tym dalekich od jednoznacznej oceny postaci w Hiszpanii pierwszej połowy XVII w. Potomek starego ale zubożałego rodu, zdolny i pozbawiony skrupułów karierowicz, przez 22 lata, jako pierwszy minister (*valido*) Filipa IV był rzeczywistym władcą kraju. W pierwszej połowie swych rządów odnosił sukcesy w polityce wewnętrznej (konsolidował historyczne prowincje, umacniał skarby). Kiedy nadeszły dla niego gorsze dni, zienawidzony przez ludność, został w 1643 r. przez nieudolnego monarchę zastąpiony własnym siostrzeńcem. W książce R. Skowrona poznajemy go jednak w czasach sukcesów: był autorem ambitnego planu w stosunku do Zjednoczonych Prowincji, który drogą militarną miał zapewnić Hiszpanii rozwój handlu z krajami basenu Bałtyku i Morza Północnego przy równoczesnym postawieniu tamy w kontaktach gospodarczych Holandii. Zygmunt III Waza był tym zainteresowany ze względu na swe plany wobec ojczystej Szwecji.

Zdaniem autora, propozycje polskie (Zygmunt III wykazywał znacznie większą aktywność niż dotąd przypuszczano) spotkały się w Madrycie z żywym zainteresowaniem, jako że wspólna akcja na Bałtyku odpowiadała obu stronom, a to spowodowało ukształtowanie się w pierwszej połowie 1627 r. ambitnego programu Olivaresa (Wiedeń zachowywał wobec niego początkowo bierność), który odstąpił

odeń dopiero wówczas, kiedy wskutek wybuchu wojny na północy Włoch Hiszpanie musieli zrezygnować ze swych ambicji na Bałtyku. Przy tym odmienne były interesy Wiednia i Madrytu.

Książka Ryszarda Skowrona rzuca nowe światło na dyplomację europejską w pierwszej połowie XVII w., a także inaczej niż dotychczas ukazuje stosunki między polskimi Wazami i dworem cesarskim, dowodzi też europejskich powiązań politycznych Zygmunta III i jego większej niż dotąd uważano niezależności od Habsburgów.

Marceli Kosman